

KRÓNIKA

BESZÁMOLÓ A XV. NEMZETKÖZI TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI KONGRESSZUSRÓL BUKAREST, 1980. AUGUSZTUS 10—17.

A történészek nemzetközi kongresszusának első ízben 1900-ban Párizsban történt összehívása óta állandóan jelentkező igény e tudomány művelői részéről, hogy a világ minden részéből összegyűlve tájékozódjanak egymás munkájáról, egyúttal reprezentálják saját tevékenységüket. E folyamatot két világháború vérvivatara törte meg. Az 1948-ban újjáalakult Nemzetközi Történelemtudományi Bizottság 1950 óta ötvenként lehetőséget biztosít a köznyelvben történész világkongresszusnak nevezett eseménysorozat megrendezésére. Párizs, Róma, Stockholm, Bécs, Moszkva, San Francisco, után ez évben Bukarest volt a színhely.

Az UNESCO támogatásával és Románia Szocialista Köztársaság államelnökének védnökségével megrendezett eseménysorozaton 70 ország mintegy 1700 történésze vett részt, akikhez 800 romániai kutató és oktató csatlakozott. A 74 tagú magyar küldöttséget *Nemes Dezső* akadémikus, a Magyar Történészek Nemzeti Bizottságának elnöke vezette. A hazai hadtörténészek képviselőiben a kongresszus munkálataiban *Liptai Ervin* ezredes, a történelemtudományok kandidátusa, *Godó Ágnes* alezredes, a hadtudományok kandidátusa és *Zachar József*, a történelemtudományok kandidátusa vett részt.

A plenáris megnyitó ülésre augusztus 10-én 16 órakor a Kongresszusi Palota nagytermében került sor. Az elnöklő *Mihnea Gheorghiu*, Románia Szocialista Köztársaság Társadalmi és Politikai Tudományok Akadémiájának elnöke, egyúttal a román szervező bizottság vezetője mondott megnyitó beszédet. Üdvözölte a külföldi és hazai résztvevőket, továbbá a romániai párt-, állami-, társadalmi és tudományos élet megjelent képviselőit. Ezt követően arról szólt, hogy *Nicolae Ceausescu* román államfő, aki a Társadalmi és Politikai Tudományok Akadémiájának tiszteletbeli elnöke, milyen figyelmet szentel a történelemtudományok és a

kongresszusnak, amelynek védnökségét is örömmel vállalta.

A román államelnök üzenetet intézett a kongresszus résztvevőihez. Ezt *Ioan Ursu*, a román tudományügyi és technológiai nemzeti bizottság első alelnöke olvasta fel. *Nicolae Ceausescu* örömét fejezte ki, hogy a történelmi megismerés elmélyítését szolgáló rendezvénysorozatnak Románia Szocialista Köztársaság fővárosa, Bukarest adhat otthont. A vizsgálandó kérdések közül kiemelte a különböző civilizációk kölcsönhatását, a nemzetképződés folyamatát, a nemzeti államok létrejöttét és lételeményeit. Külön hangsúlyozta a kortárs történelmi fejlődés vizsgálatának szükségességét. Ezt követően arról szólt, milyen nagy a meg lehetőségen bonyolult jelenlegi nemzetközi helyzetben a történészek felelőssége, hogy a múlt tanulságaival a haladást és békét szolgálják. Üzenete további részében hosszasan foglalkozott minden nép függetlenségének és szuverenitásának a többi nép általi tiszteletben tartásával, a felmerülő vitás kérdések békés megoldásával. Befejezésül arra hívta fel a figyelmet, hogy ez évben ünneplik Romániában az első központosított dák állam létrejöttének 2050 éves évfordulóját, mivel a román nép ősei a dákok és a velük egybeolvadt rómaiak.

Az UNESCO főtitkárának üzenetét személyes képviselője, *Vladimir Stepanek* tolmácsolta. Az üzenet kiemelte, hogy a múlt tanulmányozásával a történelemtudományok hozzájárulnak az emberi társadalomfejlődés érdekében kifejtett UNESCO-tevékenység hatékonyságához, ezért nagy figyelem kíséri e tudományok világkongresszusát.

A plenáris megnyitó ülésen előadást tartott *Karl D. Erdmann*, a Nemzetközi Történelemtudományi Bizottság NSZK-beli elnöke „A történészek ökomenikus közössége” címmel. Bevezetőben hálás

köszönetet mondott a román államfőnek a kongresszus fölötti védnökségéért és a kongresszushoz intézett üzenetéért. Ezt követően a történészek ökömenikus egységével kapcsolatosan három tézist közölt. Ezek szerint a történészek vitáit a történelmi objektívitás eszméje irányítja, és a tények az elsődlegek, amelyek magukban hordozzák tanításukat és filozófiájukat. Ezek a tények, ellentétben a marxizmus állításával, véleménye szerint sok okúak. Az egyes tények értékének a meghatározója végül is a létük. E három téziszre építve befejezésül a történészek alapszabályban is rögzített nemzetközi együttműködését hangsúlyozta, amely ezen a kongresszuson a szellemi szabadság formájában nyilatkozik meg, és így járul hozzá a békéhez, szabadsághoz és a történelemtudomány virágzásához.

Stefan Pascu, Románia Szocialista Köztársaság Történései Nemzeti Bizottságának elnöke előadására „A római eredetű népek származása. A román nép eredete és történelmi fejlődése” címmel került sor. Bevezetőben azt részletezte, mennyire azonosan — őslakosságból és rómaiakból összeolvadva — születtek meg a római eredetű népek. A román nép eredetére rátérve, a trák etnikumú getákról és dákokról, valamint Burebista i. e. 82—44. közötti központosított független geto-dák államáról szólt. Decebál az i. sz. 1. században ezt az államot támasztotta fel — folytatta az előadó —, és a rómaiak 106-ban azután ezt szétverve, alávetették a geto-dákok zömét, míg egy kisebbségük Erdély északi részében és Moldvában szabad maradt. A geto-dák őslakosság és a rómaiak együttélése megindította a romanizálódást, amely azután átterjedt a szabad őslakosságra is, nemcsak az eddig felsorolt területeken, hanem Máramarosban és a Körösök vidékén is. A népvándorlás mindezek a területeken már letelepült, mezőgazdaságból élő lakosságot talált, amely a szlávokat asszimilálta.

Áttérve a román nép történelmi fejlődésére, azt részletezte *Stefan Pascu*, hogy annak keretét a 10-től a 19. századig a magyar, lengyel, oszmán, Habsburg- és cári betolakodók elleni harc jelentette.

A román nép egységéhez és függetlenségéhez vezető első lépcső — tért át e kérdésre az előadó — az 1848-as forradalom volt, amelyet az oszmán, cári és Habsburg-hadsereg beavatkozása ítélt kudarcra. A továbbiakban 1859-ben bekövetkezett „a kis egység”, Havasalföld és Moldva egyesülése, majd 1877-ben függetlensége, de a cél az összes haladó erő számára valamennyi románlakta terület nemzeti egységállamban való egyesítése volt. Amikor két évi semlegesség után Ro-

mánia az antant oldalán hadba lépett az első világháborúban, akkor a még idegen uralom alatt állt területek felszabadítására fogott fegyvert. A cári és az osztrák-magyar birodalom összeomlásával erre megnyílt a lehetőség, Bukovina, Erdély és Besszarábia egyesült Romániával. Ezt a forradalmi tettet, a román nép önkéntes egyesülését, az egységes nemzetállamot kodifikálták az első világháborút lezáró békek. Virágzó fejlődés indult meg, amit az önvédelmi kisantant biztosított. A fasisztus hatalomra jutása jelentős, döntően románlakta területeket elszakított, és a Szovjetunió-ellenes háborúba kényszerítette Romániát. A román nép azonban az első kedvező alkalommal össznépi felkeléssel fordult szembe a fasiszta koalícióval, és ez döntő tényező volt annak gyors legyőzésében — fejezte be fejtegetéseit *Stefan Pascu*.

Másnapról a kongresszus a nemzetközi szaktörténeti társaságok, bizottságok és munkacsoportok keretében, kezdte meg munkáját. A magyar történelemtudomány álláspontjának kifejtésére az egyidőben tartott 27 ülés egyharmadában került sor. Így a Nemzetközi Gazdaságtörténeti Társaságban, ahol az egyik ülésen *Pach Zsigmond Pál* akadémikus, az MTA alelnöke elnökölt, *Ránki György* akadémikus felolvasta *Berend T. Iván* akadémikussal közösen készített, „Gazdaságfejlődés és Kelet-nyugati kapcsolatok a 19. századi Európában” című referátumát, a vitában pedig felszólalt *Ember Győző* akadémikus. A Nemzetközi Oklevéltörténeti Bizottságban az egyik ülésen elnökölt *Györffy György*, a történelemtudományok doktora szolt több ízben. A vitában szolt fel a Nemzetközi Jog- és Intézménytörténeti Bizottságban *Csizmadia Andor* akadémikus, a Francia Forradalom Történetének Nemzetközi Bizottságában *Köpeczi Béla* akadémikus, az MTA főtitkárhelyettese, a Szláv Tanulmányok Nemzetközi Bizottságában *Niederhauser Emil*, a történelemtudományok doktora, a Társadalmi Mozgalmak Történetének Nemzetközi Bizottságában *Ránki György* akadémikus, *Spira György* a történelemtudományok kandidátusa és *Miskolczy Ambrus*, a Reneszánsz Tanulmányozásának Nemzetközi Egyesületében *Klaniczay Tibor*, az irodalomtudományok doktora, a Nemzetközi Várostörténeti Bizottságban *Szekely György* akadémikus és *Szatmáry Agnes*.

Részletesen kívánunk szólni a Nemzetközi Összehasonlító Hadtörténeti Bizottság munkájáról. Az augusztus 11-i első ülésen *Eugen Bantea* vezérőrnagy (Románia) elnökölt. A házigazdák nevében

Gheorghe Gomoiu altábornagy (Románia), a bizottság vezetése nevében *Bengt A. Ahslund* ezredes (Svédország), e bizottság elnöke köszöntötte a 30 országból megjelent mintegy 160 résztvevőt.

Ezt követően *Alexandru Savu* ezredes (Románia) ismertette *Eugen Bantea* vezérőrnaggyal közösen készített referátumát, amely „A hadsereg és a társadalom kapcsolatának történelmi fejlődése” címet viselte. Ebben a hadsereg társadalmi meghatározottságának tényezői között emelték ki. A legmodernebb fegyverek sokaságának felhalmozódásával, amely immár az emberiség létét fenyegeti, megnőtt a hadseregek társadalmi-politikai szerepe, ebből fakadóan a hadüggyel való foglalkozás a társadalomtudományok, így a történelemtudomány előtanulmányozását jelenti. A hadsereg iránti megnőtt társadalomtudományi érdeklődés további gyökerét az jelenti, hogy a 19–20. századi forradalmi eszmék a marxizmus megjelenésétől kezdve nagy figyelmet fordítanak a szervezett erőre és annak intézményként való megjelenési formájára, a hadseregére.

A Román Hadtörténészek Nemzeti Bizottsága megbízásából kidolgozott referátum leszögezte, hogy a háború, mint a fegyveres erő megnyilatkozása, ismert volt már az állam, az osztályok és társadalmi csoportok megjelenése előtt. Az államra szerveződés folyamatával párhuzamosan mindinkább a közösségen kívülmaradtak, „az ellenség” elleni fellépések kerültek előtérbe. Az egyes korok háborúi a tudományos-technikai színvonalat tükrözik.

A referátum második része a nagy társadalmi-politikai átalakulások következtében megszülető forradalmi hadseregek létrejöttével foglalkozott. Kifejtette, hogy a népi hazafiság, a népi felkelők és önkéntesek bátorsága sohasem volt elegendő a forradalom megvédéséhez és a konszolidációhoz. Mindenkor szükséges volt az egységes, központosított nemzeti fegyveres erő létrehozása a régi rendszerhez hűségesekkel szemben. Külön kiemelte a más népek forradalmi akcióival való szimpátia és szolidaritás megnyilatkozását, az önkéntesek fegyveres segítségnyújtását.

Végül a román referátum a hadseregeknek a nemzetközi politikai kapcsolatokra gyakorolt hatásával foglalkozott. Megkülönböztette a háború során a fegyverek révén közvetlenül gyakorolt hatást, az abból fakadó ellenséges és szövetséges viszonyokat, a győztesek és legyőzöttek közötti kapcsolatokat, valamint a békeidőben a különböző államok politikai kapcsolataival összefüggésben a katonai ve-

zetők befolyását, amely végül szövetségi rendszerekben ölt testet. A katonai vezetők ugyan par excellence „a háború megtestesítői”, és jelenleg is vannak köztük agresszív, expanzionista, hegemonista törekvéseket követők, nő azonban azoknak a száma, akik felismerik a fegyverkezés jelenlegi állása mellett a háború céltalanságát, mivel az az egész emberiség megsemmisülését eredményezheti — zárult a referátum.

Pavel A. Zsilin altábornagy (Szovjetunió) „A szovjet fegyveres erők és a szocialista haza védelme” című korreferátumában rámutatott, hogy a hadsereg és társadalom, a hadsereg és a forradalom, a háború elmélete és realitása közti összefüggések vizsgálata során nem lehet attól eltekinteni, hogy a történelem eddig négy típusú: rabszolgatartó, feudális, kapitalista és szocialista hadsereget ismer. Ezeket a kor történelmi összefüggéseiből kiragadva és egybemosva nem lehet tárgyalni, mivel a hadsereg története a társadalom történetének függvénye. A hadseregek nagy társadalmi átalakulásokban játszott szerepének valós feltárásához pedig szükséges a szociológia tudományának segítségül hívása.

Pavel A. Zsilin hangsúlyozta, hogy a szocialista típusú hadseregek a legfiatalabbak, a forradalmak során jöttek létre, mint Szovjet-Oroszországban 1918 februárjában a Munkás—Paraszt Vörös Hadsereg. Bár az ifjú szovjethatalom proklamálta a békét, létének biztosítására az intervenciókkal szövetkezett feudális-kapitalista birtokos osztálybeliekkel szemben szüksége volt a fegyveres erőre. Mégpedig a korábbi hadseregekkel szemben új szocialista hadsereg, amely szoros szövetségben áll népével, fegyelmeztet, begyakorlott és az állammal szemben ideológiailag elkötelezetten hűséges, egyidejűleg egyesíti a dolgozó osztályok érdekeit, megtestesíti a szovjet hazafiságot és a proletár internacionalizmust. Így a történelem során első ízben jött létre a dolgozók érdekeit védelmező, az agresszorokkal szemben honvédő fegyveres szervezet. Ez a funkció a belső ellenforradalmi és a külső intervenciók erők elleni harcokban öltött testet.

A polgárháború és a Nagy Honvédő Háború során az ellenség nemcsak imperialista, hanem konkrét osztálycélú tűzött maga elé: az új társadalmi-állami rendet akarta megdönteni — folytatta az előadó. Ezért az egész nép összefogásával a fegyveres küzdelem nemcsak a hadszíntéren, hanem az ellenség hátában is folyt és abban aktív részt vállaltak munkájukkal a hátszág dolgozói. A Nagy Honvédő Háború jelentőségét a következőkben össze-

gezte: gátat vetett a fasiszta agresszorok világméretű terveinek, jelentős erőit lekötötte, végül közvetlenül segítséget jelentett más országok felszabadulásához. Befejezésül Pavel A. Zsilin a soknemzetű szovjet nép fegyveres erőinek a béke biztosításában, a kommunizmus építésében játszott szerepét vázolta.

Ezt követően *André Corvisier* (Franciaország) „A katonai hivatás Franciaországban a nagy társadalmi átalakulások idején” című korreferátuma hangzott el. Bevezetőben a fogalom meghatározásának nehézségeiről beszélt, jelezte, mennyire az egyes időszakok, az adott technikai színvonal, társadalmi-tudományos-kulturális-politikai adottságok függvénye. Ezt követően a társadalmi átalakulások három példáját, az 1560—1598 közötti polgárháborút, az 1789—1818 közötti forradalmi honvédő háborút és következményeit, végül az 1870—1914 közötti fegyveres béke időszakát elemezte.

A katonai hivatás szempontjából levont következtetései első helyére az kíváncsok, hogy a 16. században a katonai hivatás még kisszámú, elsősorban nemes, részben polgár, esetlegesen paraszt fegyvereshez kötődött, a Nagy Francia Forradalom a polgári társadalom megvalósításával párhuzamosan az állampolgár-katona eszményt igyekezett megvalósítani, ezt érte el a Harmadik Köztársaság.

Míg a vallásháborúk korában a katonai hivatás választása egyéni indíttatású, a Nagy Francia Forradalomkor a Konvent a rekrutákra számított, de jelentős volt az önkéntesek száma, 1914-ben pedig már totális mozgósítás következett be, ugyanakkor még inkább számítottak a fiatal franciák önkéntes bevonulására is — folytatta az előadó. A vezetőknél is jelentős változás következett be, kezdetben a fizikai és erkölcsi kiemelkedés számított, a forradalmi háborúk idején az ideológiai elkötelezettség került előtérbe, majd ez helyet adott a technikai-műszaki képességeknek.

Befejezésül *André Corvisier* a katonai hivatás jellemző jegyeit a következőkben összegezte: szakértelem minden szinten, az erkölcsi tényezők összetartó erejének és rangsorolódásának megléte.

Következő korreferensként *Everett L. Wheeler* (USA) kapott szót, aki „Az ókori görög és kínai hadelmélet eredetéről” címmel felhívta a figyelmet azokra a művekre, melyekből rekonstruálható a kiépítés, irányítás és a háborúk lefolyása. Külön kiemelte az ilyen szempontból eddig kevésbé hasznosított szépirodalmi alkotásokat, valamint a nyugati történelmi és a keleti filozófiai munkákat.

Raimondo Luraghi (Olaszország) „Az »ipari háború« ideológiája 1861—1945” című korreferátuma következett ezután. Felidézte az előadó, hogy az ipari forradalom nyomán bekövetkezett gépi korszak a 19. század elejétől foglalkoztatta a katonai gondolkodókat. Az első ipari háború azonban csak az 1861/65-ös amerikai polgárháború volt, így minden korábbi gondolkodó legfeljebb, ahogyan *Joszif V. Sztálin* 1946-ban *Karl von Clausewitz*-ről mondta, „a háborúskodás manufakturális korának képviselője” lehetett. Ebben a tökéletesített fegyverek és lőszeres tömeges gyártása következtében a technika vált elsődlegessé az emberrel szemben.

Ez az akkori katonai gondolkodókat — folytatta az előadó — a tömeges fegyver- és felszerelésgyártás, egyre nagyobb fegyverek és harcjárművek, továbbá harci gépek kifejlesztése gondolatához vezette el. Ebből fakadóan a hadipotenciál szempontjából a nehézipart tartották elsődlegesnek, annak magas szintű kiépítését és a tömeges gyártásra való felkészítését szorgalmazták. Az „ipari háború” elmélete a nukleáris fegyverek és az elektronika megszületésével lekerült a napirendről.

A délelőtti ülés ezt követő vitájában felszólalt *Robert M. Healey* (USA), *Matti Lappalainen* (Finnország), *Jean-Paul Charnay* (Franciaország).

Augusztus 11-én délután a bizottság különülve, két szekcióban folytatta tevékenységét. Az I. szekció témája a „Hadsereg és társadalom a nagy társadalmi változások időszakában” volt. Elsőként *Christopher Scott* (Nagy-Britannia) „Népi hadsereg és politikai párt: Hadsereg és társadalom 1643—1653” című korreferátuma hangzott el. Ennek bevezetőjeként az angol polgárháborút „a modern demokrácia kormányzási formájáért való első forradalomként”, „a hadsereg által végrehajtott társadalmi változásként” értékelte. Ezután azt elemezte, hogy a parlament hadserege népi hadsereg volt, és létszáma ennek következtében meghaladta a királyi hadseregét. A forradalom idején hozott gazdasági, politikai, egyházi és törvényhozásbeli intézkedések azonban nem fokozták népszerűségét, sőt 1653-ra az előadó elemzése szerint népszerűtlen politikai erővé változtatták, vagyis a társadalom és a hadsereg között szakadás következett be.

Olav Riste (Norvégia) „Politika a haderőben — egy mai kérdés történelmi távlatban” című korreferátuma bevezetőjeként elmondta, hogy Norvégiában nagy

vítát keltett az a törvény, amely engedélyezte, hogy a hadsereg kötelékébe tartozók politikai pártok rendezvényein, beleértve a politikai tüntetéseket is, részt vehetnek, sőt a különböző pártok helyi szervezeteiben folytathatják politikai tevékenységüket. A kérdés megértéséhez felidézte, hogy 1942-ben, Norvégia náci megszállása idején az emigrációba szorult törvényes kormány került szembe először ezzel a kérdéssel, és az akkori körülmények között a hadseregen belüli pártpolitikai tevékenységet határozottan megtiltotta. 1946-ban, a felszabadulást követően, a rendelkezést úgy módosították, hogy a fegyveres szolgálatot teljesítők részt vehetnek azokon a politikai rendezvényeken, amelyek a választásokkal kapcsolatosak, nem a nemzetvédelem ellen irányulnak és nem katonai jellegűek. Ezt követően még többször kellett foglalkozni a katonák párttagságával, míg több engedmény után a bevezetőben idézett döntés született.

Következő előadóként *Kazimierz Sobczak* (Lengyelország) „A hadsereg, mint a nemzet tudatot formáló tényező” című korreferátumát hallhatta e szekció. A kérdést a szocialista hadseregekre leszőkítve és elméleti megközelítéssel fejtette ki. Röviden szólt arról, hogy a béke védelme agresszió esetén a szocializmus fegyveres megvédését jelenti. Békeidőben az ENSZ és más nemzetközi szervezetek számára biztosított csapatkontingensen kívül elsődlegesen a magas szintű harcckészültség fenntartása és fejlesztése a fontos az agresszor visszatartása érdekében. Más oldalról a szocialista hadsereg fontos belső funkciója békeidőben a nép gazdasági, társadalmi, politikai, tudományos és kulturális életében való részvétel. Befejezésül azt elemezte, milyen szerepe van a szocialista hadseregeknek az ifjú állampolgárok politikai nevelésében, hogy a haza, a szocializmus és a béke megbízható védelmezőivé váljanak.

Gheorghe Gomoiu altábornagy (Románia) korreferátumát „A katonai szolgálatot teljesítők részvétele Románia kulturális és tudományos életében” címmel olvasta fel. Bevezetőben felidézte, hogy a román hadsereg elsődleges feladata a haza védelme, a nemzeti függetlenség biztosítása. E hadseregben a múlt század első felétől hagyománya van annak, hogy kulturális területen tevékenykedők a hadsereg kötelékébe léptek, mivel tevékenyen részt akartak vállalni az állami egység és a nemzeti függetlenség biztosításában. Más részről tényleges állományú tisztek, tábornokok jelentős tudományos, kulturális tevékenységet is folytattak és jelen-

tősen hozzájárultak az egyetemes román műveltséghez. Befejezésül tájékoztatást adott a román néphadsereg művelődési intézményeiről.

Ezután *Cornelis Schulten* (Hollandia) tartotta meg „A holland hadsereg és a nemzeti nevelés a 19. században” című korreferátumát. Rámutatott, hogy Hollandia 1813-ban elnyert függetlenségét követően I. Vilmos király — a francia példát véve alapul — iskolaszázadokat hozott létre, amelyek kötelékében az analfabéta katonáknak meg kellett tanulniuk írni, olvasni, számolni.

A tanév a novembertől ápriliséig tartó téli hónapokra terjedt ki, és napi két óra oktatás volt — folytatta az előadó. Tankönyvként szabályzatokat és a katonai étellel foglalkozó műveket választottak. 1841-ben zászlóalj-iskolákat hoztak létre, ezekben az oktatás azonban a korábbiak szerint folyt. 1850-től előtérbe helyezték a 10 évesnél idősebb gyermekek ezredfiaként való oktatását. Az analfabéta katonák aránya az 1846-os 24%-ról 1877-re 12%-ra csökkent. 1868-tól a katonák elemi oktatása ingyenes állami iskolákban is folyt — fejezte be elemzését *Cornelis Schulten*.

Az ülés vitájában felszólalt *Michael Salewski* (NSZK) és *Erik Norberg* (Svédország).

A II. szekcióban, amelynek a témája „A háború elmélete és valósága” volt, *Lee Kennett* (USA) korreferátuma hangzott el elsőnek „Harcászat és kultúra. Egy 18. századi tapasztalat” címmel. Előadásában a háborús kép racionalizálódásával foglalkozott, amely a Francia Királyságból kiindulva a kor szellemének megfelelően vizsgálat tárgyává tette a hadtudomány addigi eszméit. Az akkori hadtudományi művek „háborús gépezetről” beszélnek, a szabályzatok az elméleti számítások tapasztalat után módosított eredményeit tartalmazzák.

Ez követően *Iván I. Rosztunov* (Szovjetunió) „A szovjet hadelméleti gondolkodás fejlődése a két világháború közti időben” című korreferátuma került napirendre. Bevezetőben az előadó az új típusú Munkás—Paraszt Vörös Hadsereg létrejöttének forradalmi és honvédő körülményeit idézte fel. Majd rámutatott, hogy ez az új típusú hadsereg nem vehette át gépiesen a burzsoá hadtudomány eredményeit, szükség volt a szovjet hadtudomány megteremtésére. Ennek az volt a feladata, hogy egy eljövendő háború jellegét és lefolyását elemezve, meghatározza a szovjet fegyveres erők fejlesztésének útját-módját. A szovjet hadtudó-

sok elemzésükben az első világháború tapasztalataiból indultak ki, nagy figyelmet fordítottak a hadművészet fejlődésének új szakaszát jellemző páncélos, vegyi, légi és légvédeimi csapatokra. Ebből kiindulva hangsúlyozták a sokoldalú gazdasági felkészülés, a hátszország szerepét. Nagy gonddal végezték a politikai-erkölcsi felkészítést is —, fejezte be korreferátumát az előadó.

Következő előadóként *Hiroyuki Kataoka* (Japán) „A háború előtti japán nemzeti stratégia döntéshozatalának jellege” címmel olvasta fel korreferátumát. Ebben az első világháborút megelőző korról kapcsolatosan azt hangsúlyozta, hogy a döntéshozatalban azonos súllyal szerepe volt a vezérkari főnöknek, illetve a hadügy-miniszternek és a miniszterelnöknek, mert a császár előtt a katonapolitikáért azonos mértékben voltak felelősek. Bár kisebb nézetkülönbségek előfordultak, döntő tények az bizonyult, hogy mind a katonatisztek, mind a civil hivatalnokok a régi számuráj családokból származtak. Így egységes álláspontot foglaltak el a nemzeti függetlenséget és a virágzást biztosító katonai hatalom megteremtésének kérdésében, ahogyan ezt az 1907-es Első Nemzeti Stratégiai Terv elnevezésű dokumentum tanúsítja.

Bruce Menning (USA) korreferátumának „Katonai intézmények a cári Oroszország sztyeppeterületein 1700—1861” volt a címe. A címben körülírt térség alatt az előadó a Fekete-tengertől északra eső területet értette, ahol elsősorban az orosz-török háborúk során létrehozott orosz katonai intézményeket vizsgálta. A kérdést azonban leszűkítette a szabad kozákság jelenlétére és a háborúk során való hadbárhívására, továbbá az ukrainai területi milícia létrehozására. Hangsúlyozta, hogy a reguláris cári erők tartósan nem tartózkodtak e területen, a háborúk kivételével a fentiek elegendőnek bizonyultak az orosz „katonai gyarmatosítás” biztosítására.

Ezt követően *Borisz V. Panov* (Szovjetunió) „A szovjet hadművészet fejlődése a Nagy Honvédő Háború éveiben” című korreferátuma hangzott el. Bevezetőben felidézte a Szovjetuniót ért fasiszta támadást, amely 6000 kilométer széles arcvonalon három stratégiai irányban következett be, és jelentős kezdeti sikereket aratott. A legfelsőbb szovjet hadvezetésnek választania kellett, melyik főirányban csoportosítsa elsőként erőit. Moszkvának, az ország fővárosának a megvédelése volt a legfontosabb, a stratégiai védelmet így a nyugati irányból érkezett tá-

madással szemben hozta létre az összesen 300 hadosztály felének csoportosításával. Hasonlóan erős csoportosítást hoztak létre a sztálingrádi hadműveletet megelőzően. Miután a kezdeményezés a szovjet hadvezetés kezébe került, a főcsapásokat és a főirányokat egybehangolták és a stratégiai támadást a teljes fronton megindított hadműveletekkel hajtották végre. Ezekre a haderő- és fegyvernemek tevékenységének összehangolása, jelentős tüzéségi és légi előkészítés volt a jellemző — fejezte be elemzését az előadó.

A II. szekció első napi vitájában felszólalt *Sergiu Iosipescu* (Románia), *Christopher Duffy* (Nagy-Britannia), *Iván I. Rosztunov* (Szovjetunió), *Bruce Menning* (USA) és *Borisz V. Panov* (Szovjetunió)

Augusztus 12-én délelőtt az I. szekcióban *Eberhard Kessel* (NSZK) „A hadsereg a 18. és 19. század fordulóján” című korreferátuma szerepelt napirenden. Bevezetőben megállapította, hogy az abszolutizmus korában az állandó hadseregeket a hadvezetés anyagi előfeltételeinek, az összetételnek, a hadkiegészítésnek, a haditechnikának és a fegyverhatásnak az azonosságából fakadóan azonos struktúra jellemezte, és ez az azonosság a mindeből fakadó harcászathoz is jelentkezett. Kivételt csupán Svájc és a Török Birodalom jelentett.

Az azonosságot az amerikai és a francia forradalom törte meg — folytatta az előadó. Az új hadseregfejlődési tendencia alapját a francia forradalom önkéntesei jelentették, mivel valamennyi egyenjogú állampolgár ügye lett a honvédelem. A forradalmi hadsereg kitermelte az új vezetőket is, akik viszont létrehozták az új harcászatot. Erre a raktárak és táborok feladása, a málna csökkentése, a rekvirálás bevezetése, a tömeghadsereg, a támadóoszlop és a löfegyverekkel vívott ütközet egyesítése, a tűzéréség megnövekedett szerepe volt a jellemző. Ezt a hadelmélet kibővülése, „az abszolút háború eszméjének” a megszületése követte. Ennek lényege az ellenséggel szembeni erőfölény biztosítása volt, és a hadvezetés intenzitásának fokozódásához vezetett.

Európa többi népe „tanult” a francia példából — elemezte tovább az előadó —, de területenként és nemzetenként eltérő következtetések levonásával a korábbi azonosság eltűnt a hadügyből.

Dorothea Schmidt (NDK) korreferátuma, amelynek címe „Haderő és néptömegek a poroszországi hadügy polgári átalakulásának kezdetén” volt, több ponton kapcsolódott az előbbihez. Bevezetőben megállapította: a porosz katonai vezetők

elismerték, hogy a napóleoni uralom elleni függetlenségi háború feltételezi a társadalmi reformokat, az állampolgári-hazafias tudat felélesztését. A katonai reformerek érdeme, hogy meglátták a tömegek és az erkölcsi tényező szerepét.

Az előadó azzal zárta fejtegetését, hogy bár Poroszországban a társadalmi haladás reformok útján valósult meg, ez nem zárta ki a néptömegek forradalmi akcióit. Ez a reformerekre visszahatva, arra ösztönözte őket, hogy egy népfelkelés gondolatát is fontolóra vegyék az idegen uralom lerázásáért vívott fegyveres küzdelemben. Erre végül is az adott történelmi körülmények között nem került sor. Az általános hadkötelezettségre és Landwehr-re épülő hadseregreform mindenestre történelmi jelentőségűnek bizonyult, és a haderő és a néptömegek új viszonyát teremtette meg.

Leszek Grot (Lengyelország) korreferátumában „A Lengyel Néphadsereg új típusú hadseregeként való második világháború alatti létrejöttéről és fejlődéséről” szólt. Bevezetőben a hitlerista agresszióról, a lengyel nép több fronton vívott honvédő háborújáról beszélt, majd rátért a Szovjetunió segítségére. Kiemelte a szovjetunióbeli lengyel alakulatok megalakulásának jelentőségét, az ehhez nyújtott politikai támogatás súlyát és a gazdasági segítség mértékét. Szólt arról a tényről, hogy ugyancsak a szovjet vezetés lehetővé tette több tízezer lengyel harcos Iránba való evakuálását, miután a lengyel emigráns kormány Londonból ez irányú kérrrel fordult hozzá.

Ezt követően azt elemezte az előadó, hogy a Lengyel Munkáspárt 1942. január 5-i határozatát követően a nemzeti felszabadító harcnak a Szovjetunió oldalán való megindítására miként szervezték meg a szovjetunióbeli Lengyel Hadsereg alakulatait, és azok hogyan kapcsolódtak be a Vörös Hadsereg kötelékében az antifasiszta fegyveres küzdelemben. Kiemelte a kommunisták gazdag harci tapasztalatainak és a szovjet—lengyel fegyverbarátság napi megnyilatkozásainak ideológiai jelentőségét. Az előadó leszögezte, hogy az 1944. július 21-én létrehozott Lengyel Néphadsereg, amelyben a volt partizánokkal együtt kezdetben mintegy 275 000 fő szolgált, összetételét és szellemét tekintve valóban új típusú, szocialista hadsereg volt.

Ezután *Shiro Tagami* (Japán) tartotta meg „A Hadsereg és a társadalom viszonya a Meidzsi-restauráció idején” c. korreferátumát. Bevezetőben leszögezte, hogy a Meidzsi-restauráció a kapitalista fejlődést lehetővé tevő és az egységes nem-

zetállamot megteremtő 1854—1871 közti reformok összességét jelenti. Katonai vonatkozásban az új kormányzat modern haderőt kívánt megteremteni és a szamurájhadsereg helyére állítani, amely a feudális rendszerben gyökerezett. Ezt az is indokolta, hogy a lakosság összlétszámából a szamurájosztály ekkor már csak 2%-kal részesedett. Az európai hadügy tanulmányozását követően, az új haderő felállításakor 1869-ben a hadseregnél a francia, a haditengerészetnél az angol példát vették alapul. 1877-ben a hadseregnél a francia rendszert a poroszal cserélték föl. Az előadó befejezésül arra a kérdésre tért ki, hogy az európai minta szerint megteremtett modern japán hadseregben is a hagyományos szamuráj szellem uralkodott.

Következő korreferensként *Knud J. V. Jespersen* (Dánia) „Társadalmi változás és hadügyi forradalom a koraújkorai Európában. A dán példa” címmel beszélt. Felidézte a középkori lovaghadereg helyén a zsoldos gyalogság és könnyűlovasság megjelenését, a tűzfegyverek elterjedését, a hadsereg társadalmi bázisának eltolódását. Ezután azt részletezte, hogy Dániában az abszolút uralkodó csak 1675—1679 között — a Svédországgal vívott háború tanulságait levonva — szüntette meg az arisztokraták addigi lovagszolgálatát. Mivel az ilyen szolgálatot teljesítők száma addigra erősen lecsökkent, már korábban bevezették az általános nemesi felkelést, és a hadügy irányítása királyi helyett állami feladattá vált. Befejezésül az előadó azt elemezte, hogy miért élhetett Európában ilyen példátlanul sokáig tovább az addigi lovaghadereg egy formája.

Ezután *Gunnar Arteus* (Svédország) olvasta fel *Ulf Olsson*nal és *Kerstin Strömberg-Back*-kal közösen készített „A hadsereg befolyása a svédországi társadalmi változásokra 1600—1945” c. korreferátumát. Ebben először azt szögezte le, hogy a hadsereg a társadalom szerves részét képezi. Rekrutálása, felszerelése, szervezése és harcászata a társadalom gazdasági-szociális struktúrájának és műszaki fejlettségének a függvénye. Kevésé vizsgált azonban a hadsereg befolyásoló szerepe a társadalmi változásokban. Pedig az európai nemzetállamok ismételt fegyveres összeütközéseiben születtek meg, és az állandó hadseregek nélkülözhetetlenek voltak az állam területének megvédésében. Zsoldoshadseregről lévén szó, ennek minőségét az ember-pénz-felszerelés hármasa határozta meg. Az előadó ezt követően e kérdés szemszögéből példaként elemezte a 17. századi svéd háborúkat.

Ezután *Matti Lappalainen* (Finnország) „A finn társadalom és hadseregvezetők közötti kapcsolat történelmi szemszögből” című korreferátumára került sor. Attekintésében először a svéd uralom alatti nemesi lovasszolgálatot és a „helyi védelmet” segítő paraszti katonaaállítását elemezte. Az orosz fennhatóság alatti 19. századra áttérve, az orosz hadseregben szolgálatra kötelezett vadászok, gránátosok kiállításáról szólt. Majd felidézte, hogy a finn alakulatok, a finn haderő mindenkor a finn függetlenség szimbólumának számított. Orosz–finn nézetkülönbség keletkezett azonban a finn haderő főparancsnoki tisztevel, oroszoknak a finn alakulatokban való szolgálataival és a finn erőknek Finnországon kívüli alkalmazásával kapcsolatban. Az előadó befejezésül az 1918-as függetlenséget követő „Fehér- és Vörös-Finnországra való ketészakadásról”, a polgárháborúról és a két terület eltérő hadseregvezetéséről szólt.

A délelőtti ülés vitájában ezt követően felszólalt *Klaus-Richard Böhme* (Svédország), *Jean-Paul Charnay* (Franciaország), *Matei Ionescu* (Románia), *Eberhard Kessel* (NSZK), *Michael Salewski* (NSZK), *Shiro Tagami* (Japán), *André Martel* (Franciaország), *Fernand Gambiez* táborkok (Franciaország), *Thomas Barker* (USA), *Bengt A. Ahlstrand* ezredes (Svédország), *Vilho Tervasmäki* (Finnország).

A délutáni ülésen elsőként *Ilie Ceausescu* vezérőrnagy (Románia) adta elő *Ioan Talpes* századossal közösen készített „Össznépi részvétel a haza védelmében — a román nép történelmének állandó tényezője” c. korreferátumát. A téma kijelölésének szellemében *Dareiosz perzsa birodalmától* a fasiszta Hitler-Németországig terjedő 2500 évet a román nép szemszögből a hódítók elleni harccal jellemezte. Attekintve a különböző történelmi korszakokban vívott legkülönbözőbb háborúkat, minden egyes esetben az „össznépi honvédő” jelleget emelte ki az előadó.

Következő felszólalóként *Günther Glaser* (NDK) mondta el „A Német Demokratikus Köztársaság Nemzeti Néphadserege — a német hadtörténelem fordulatának kifejezője” című korreferátumát. Abból kiindulva, hogy a haderő a társadalmi és állami berendezkedés jellegét viseli magán, az antifasiszta-demokratikus és a szocialista átalakulás során német földön megszűletett a munkás-paraszti hatalom és a béke védelmezője: a Nemzeti Néphadsereg. Részletezte a hadsereg szocialista, hazafias és internacionalista vonásait, amelyek új típusúvá teszik a né-

met hadtörténelemben. Befejezésül az NSZEP vezető szerepéről és a Nemzeti Néphadseregnek a Varsói Szerződés koalíciós hadseregeként betöltött szerepéről szólt.

Következő korreferensként *Manfred Messerschmidt* (NSZK) kapott szót, aki „A porosz—német hadsereg nevelésügye” c. témát adta elő. Ismertette, hogy a 19. század során az általános hadkötelezettségen alapuló porosz hadseregben a katonai és politikai nevelő tevékenység célja kezdetben a liberális, majd a szocialista szellemmel való leszámolás volt, hogy a hadsereg a monarchista-konzervatív-militarista körök megfelelő eszköze legyen. A weimari köztársaság idején a konzervatív szellemű „nem politizáló” katonai volt a vezetés eszménye. A fasiszta hatalomátvétel után a nemzetiszocialista világnézeti kiképzés nem ütközött mehezességbe. E kiképzés eredményeként, az SS és a Gestapo mellett a Wehrmacht is a végpusztulásig kitartott Hitler mellett — fejezte be fejtegetését az előadó.

Matitahu Mayzel (Izrael) „Az izraeli parancsnok szociális háttere a függetlenségi háború előtt és alatt” c. korreferátumában a palesztinai zsidó lakosság katonai jellegű szervezeteiről adott áttekintést. Az őslakosságot tekintve ezeket „önvédelmi szervezeteknek” minősítette, és a parancsnok mögötti zsidó közösség e századi változásait elemezte. Részletezte a bevándorlást és az ezzel együtt megalakult újabb katonai szervezeteket, kitént a brit hadsereg kötelékében a második világháború alatt szerzett hadi tapasztalatokra. Befejezésül a lakosság hadrafoghatóságának második világháború utáni adatait ismertette.

Louis-Edouard Roulet dandártábornok (Svájc) „Társadalom, hadsereg, állam Svájcban a Bourgogne-i és itáliai háborúk korában” címmel tartott korreferátumot. A 15. század második felének és a 16. század első felének Helvét Konföderációját a független közösségek tartós politikai szövetségeként jellemezte. Ismertette az egyes katonák sajátosságait, majd a hadsereg raterét, azt így minősítette: „majdnem mindig külön gyalogos magánhadsereg, bizonytalan fegyelmű, félelmetes módon sűrű sorokban és a gyakorlat során aligha könnyen kezelhetően felálló, nehezen irányítható, vezényelhető, de tömeges létszámával, rohamainak erejével és a harcainak félelem nélkül végrehajtott rövid csapásaival végül is fellülkerekedő hadsereg.” Előadásában ezután az így felsorolt egyes jellemzőket elemezte.

Ezt követően a korreferátumok fölötti vita következett. Ennek során felszólalt *Richard Allemann* ezredes (Svájc), *Michael Salewski* (NSZK), *Jacques Suant* (Franciaország), *Manfred Messerschmidt* (NSZK), *Friedrich-Christian Stahl* (NSZK), *Reinhard Brühl* (NDK), *Christopher Scott* (Nagy-Britannia), *Jassine Soueid* ezredes (Libanon), *Jean Lorette* (Belgium).

Augusztus 12-én délelőtt a II. szekcióban elsőként *David John Lyon* (Nagy-Britannia) „Torpedóháború — elmélet és gyakorlat” c. korreferátuma hangzott el. Ebben a Brit Admirális Torpedóbizottságának 1873-as tervzetéből kiindulva a brit torpedófejlesztés történetét tekintette át.

Philip K. Lundeborg (USA) korreferátumának „A galván tengeri érintőknak első hadi alkalmazása. A tudományok közötti együttműködés példái” volt a címe. Ebben a Waterloo-t követő fél évszázad során a beruházók, vállalkozók, mérnökök, tudósok és katonák együttműködéséül létrejött új harceszköz fejlődését elemezte.

Alekszej V. Antosják (Szovjetunió) „A szovjet haderő második világháborús felszabadító küldetése” c. korreferátumában felidézte a fasiszta Németország támadását, a Nagy Honvédó Háború fő hadműveleteit. Majd az egyes európai népek felszabadításában játszott szovjet szerepéről, ismertette a különböző hadműveleteket, a szovjet segítséget anyagiakban és élelőben. Befejezésül az internationalista felszabadító harctevékenység során a Vörös Hadsereget ért veszteségekről szólt.

Iván V. Tyimohovics (Szovjetunió) korreferátuma „A szovjet légi haderő a Nagy Honvédó Háborúban, a légtér uralmáért vívott harcban” címmel került napirendre. Ebben a Nagy Honvédó Háború egyes időszakaira bontva elemezte a szovjet-német fronton a légi erőviszonyokat, a szovjet felszállásokat és azok eredményeit, az ellenségnek okozott veszteségeket és az elért eredményeket, valamint a szovjet gazdaság erőfeszítéseit.

Következő korreferensként *Alberto Santoni* (Olaszország) „A Balkánon a Marica és a Barbarossa hadművelet előtt végrehajtott német mozgások angolok általi felfedése az Ultra desifrirozó készülék segítségével” c. témáról beszélt. Ismertette a német kódrendszer kialakulását, a használt gépi eszközöket, a német kódrendszer desifrirozására tett an-

gol—francia erőfeszítéseket, a megfelelő készülék elkészítését és az Ultra nevet viselő desifrirozó berendezéssel szerzett főbb információkat.

John E. Jessup tábornok (USA) korreferátumában a kézi lőfegyverek standardizálásáról beszélt. A 19. század elejére a korábban angol és indián kézben volt számos típusú lőfegyver alkatrészellátása ugyanis már szinte lehetetlenné vált. A standardizálás során viszont az intézményesített bürokratizmusmal kellett megküzdenie a katonai vezetésnek.

Jacob Kipp (USA) korreferátumának témája „Oroszország haditengerészeti minisztériuma és a páncélos hajók rendszeresítése. Oroszország 1862—1867 közötti gazdasági fejlődésének jellege” volt. Az előadó, abból az aspektusból kiindulva, hogy „a krími háború ágyúdörgése jelezte az orosz kapitalizmus megszületését”, a haditengerészeti modernizálást vette vizsgálat alá. Részletezte a haditengerészet vezetésének és az ipari burzsoázianak a kapcsolatait, majd a haditengerészeti rendelkezéseknek a vas- és gépipar fejlődésére gyakorolt hatását elemezte.

Charles Christienne tábornok (Franciaország) „A francia főhadparancsnokságának a két világháború közötti technikai fejlődéssel való kapcsolata” c. korreferátumát olvasta fel, amely a katonai konzervativizmust tette vizsgálat tárgyává. Ismertette, hogy a legfelsőbb francia hadvezetés a szárazföldi csapatokat részesítette előnyben a légi erővel szemben és elsődlegesen a hagyományos fegyverek mellett állt ki. Rámutatott, hogy 1919—1924 között megvolt a modernizálási törekvés, de hiányzott az anyagi fedezet; 1925—1930 között még ez a törekvés is elhalt; 1930—1936 között sikerült az első gépkocsizó gyaloghadosztályokat és az első gépesített könnyű hadosztályt megteremteni; 1936—1940 között újra hiányzott a nagy átfegyverzésre való törekvés, egyúttal pedig annak anyagi fedezete is. Mindez a náci Németországnak való kiszolgáltatottsághoz vezetett — fejezte be a fejtegetését az előadó.

A délelőtti ülés ezt követő vitájában felszólalt *Donald M. Schurman* (Kanada), *Jürgen Rohwer* (NSZK), *Alberto Santoni* (Olaszország), *Alekszej V. Antosják* (Szovjetunió).

A délutáni ülésen *Jae Kyu Park* (Koreai Köztársaság) lépett elsőként az előadói dobogóra, korreferátumának címe „A Korea és Japán között az 1590-es

években vívott tengeri háború története, különös tekintettel Lee Soon Shin tengernagy flottahadműveletére” volt. Az 1592—1598 közötti háború főbb hadműveleteinek felidézése után a sikeres 1598-as koreai hadművelet okait elemezte. Az eredményességet a sikeres felőrlő stratégia kiválasztásában, a következetes harcászati alkalmazásban, az utánpótlás biztosításában összegezte.

Cemal Enginsoy (Törökország) „Az irreguláris Török Nemzeti Milícia jellemzői a török nemzeti háborúban 1919—1923 között jelentős ellenséges reguláris erők ellen vívott döntő hadműveletekben” című korreferátuma következett. A háborút a nemzeti függetlenségért, a békéért és a területi integritásért vívott önvédelmi küzdelemként jellemezve, a gerilla-hadviselést megvalósító milícia kezdeti sikereit részletezte, majd az abból kialakuló reguláris hadsereg sajátosságait elemezte.

Iván E. Krupcsenko (Szovjetunió) „A szovjet fegyveres erők tapasztalatai, amelyekre a Nagy Honvédő Háború idején jelentős ellenséges csoportosítás bekerítése után indított hadműveletek tervezése és végrehajtása során tettek szert” c. korreferátuma következett. Ebben a bekerítést követő hadműveletet az egyik döntő támadási módként jellemezte, amely sok eredeti elgondolás megvalósítását tette lehetővé. Némelyik politikai-stratégiai jelentőségűvé vált, mint pl. a sztálingrádi, a belorusz, a iasi—kisinyovi, vagy éppen a berlini bekerítés. Jellemzői a bekerített ellenség teljes megsemmisítése, az egymás utáni bekerítések sorozata, a bekerítés és megsemmisítés egységes folyamata, a városbeli erőcsoportosítás bekerítése és megsemmisítése.

William Rodney (Kanada) korreferátumának témája „Vasúti Bizottság, forradalom és a délnyugati front 1917-ben. Vázlat a szövetségesek kudarcához” volt. Bevezetőben ismertette az orosz front előkészítését jelentő szállításiügyi lépéseket. Ezt követően részletezte, miként bénult meg a hadiszállítás az orosz forradalom kitörését követően, hogyan kívánt ezen segíteni a Brit és az Amerikai Vasúti Bizottság, miként ítélte azonban eleve kudarcra az orosz hadsereg bolsevizálódása.

Következő hozzászólóként *Nyikoláj Ny. Azovcev* ezredes (Szovjetunió) „A Nagy Októberi Szocialista Forradalom hadi tapasztalata” címmel adta elő korreferátumát. Ebben részletesen elemezte a bolsevikok irányította fegyveres felkelést és a kibontakozó fegyveres forradalmi harcot.

Ismertette a békedekrétum megszületését és az ellenséges támadással kikényszerített polgárháborút. A kivívott győzelemmel kapcsolatosan a forradalmi erőt, a forradalmi hadsereget és a forradalmi katonai vezetést emelte ki. Hangsúlyozta, hogy a szovjet nép és a szovjet fegyveres erők győzelme az intervenciók és a fehérgárdisták fölött a nemzetközi imperializmusra mért katonai-politikai vereséget jelentette. Fontos elméleti tanulságokkal szolgált a szocialista forradalomelmélet továbbfejlesztéséhez. Befejezésül e forradalom „lemásolásának” veszélyeitől óvott.

Li Ji-jun (Kína) „Mao Ce-tung katonai elmélete és a kínai forradalmi háború” c. korreferátuma következett ezután. Az előadó az 1927—1949 közti fegyveres küzdelem elméleti alapjaival foglalkozva Mao Ce-tung elmélyült és rendszeres hadelméleti tanulmányait emelte ki, amelyeket alkotó módon alkalmazott a kínai forradalom sajátosságaira. A gyakorlati megvalósítás is Mao Ce-tung nevéhez fűződik — folytatta —, mert nemcsak államférfi, hanem főparancsnok is volt. A forradalmi néphadsereg hadsíkereinek elemzése után az előadó azonban azt a következtetést vonta le, hogy „Mao Ce-tung hadelmélete a Kínai Kommunista Párt és a forradalmi nép kollektív elmélkedésének kikristályosodása”.

Ezt követően *Fahri Celiker* (Törökország) adta elő „A hadsereg és a nemzet közti együttműködés a török felszabadító háborúban. A hadsereg szerepe a Török Köztársaság megalapításában” c. korreferátumát. Ismertette az Oszmán—Török Birodalom első világháborús vereségét, a győztesek békediktátumát, rátért a függetlenségi háború (1919—1922) időszakára. Kiemelte, hogy a győzelem zálogát jelentette, amikor Mustafa Kemal tábornok nemcsak a hadsereg kötelekeit, hanem a lakosság spontán létrejött nemzetvédelmi bizottságait is maga mögé tudta állítani és képes volt mozgósítani. A Török Köztársaság létrehozása során a hadseregnek jelentős szerepe volt a nemzeti tudat formálásában a függetlenségi háború kezdeti időszakában, győzelme tette lehetővé a békediktátum elvetését és az egységes török nemzetállam megteremtését, végül letéteményese volt a török forradalomnak is, amely a függetlenségi háborúval párhuzamosan kibontakozott.

A II. szekció délutáni ülésének vitájában ezután felszólt *Kim Sok Hyon* (Koreai NDK), *Ioan Alexandrescu* (Románia), *Iván E. Krupcsenko* (Szovjetunió), *André Corvisier* (Franciaország).

Augusztus 12-én este, a két szekció munkáját befejezve, a Nemzetközi Öszszehasonlító Hadtörténelmi Bizottság plenáris záróülést tartott. Ennek során felszólalt *Raimondo Luraghi* (Olaszország), *Thierno Mouchtar Bah* (Kamerun), *Friedrich Forstmeier* (NSZK), *Erik Norberg* (Svédország), *Jean Parisieau* ezredes (Kanada), *Reinhard Brühl* vezérőrnagy (NDK), *André Corvisier* (Franciaország), *Eugen Bantea* vezérőrnagy (Románia), *André Martel* (Franciaország).

A Második Világháború Történetének Nemzetközi Bizottságában folyt munka témája „A második világháború alatti propaganda” volt. A referátumot román történészek készítették, és *Ion Popescu-Puturi* adta elő.

E témában Budapest színhellyel 1978-ban már rendeztek nemzetközi tudományos ülésszakot. A korreferátumok jó részt a már egyszer elhangzottakat ismételték meg. Tartalmi ismertetés helyett így csupán felsorolásra korlátozódunk. Bukarestben a következő korreferátumokra került sor: *Gheorghe Zaharia — Nicolae Copoiu* (Románia): A Hitler-ellenes háború alatti romániai ellenállás propagandája; *Charles-Louis Foullonx* (Franciaország): A Szabad Franciaország rádiópropagandája; *Stanislaw Lewandowska* (Lengyelország): A nemzetiszocializmus-ellenes propaganda a megszállt Lengyelországban; *Gheorghe Unc — Vladimir Zaharescu* (Románia): Szervezett propaganda a román emigrációban a második világháborúban; *Alekszej I. Babin* (Szovjetunió): A szovjet hazafiság és a proletár internacionálisizmus fő propaganda irányelvei a Nagy Honvédő Háború idején; *Nyikolaj D. Kozlov* (Szovjetunió): A frontsjátó szerepe a katonák nemes erköcsi és harci jellemvonásainak kialakításában a Nagy Honvédő Háború idején; *Michael Balfour* (Nagy-Britannia): Nagy-Britannia és a remény propagandája; *Kentaro Awaya* (Japán): A japán propaganda a Csendes-óceáni háború idején; *Mario Isneghi* (Olaszország): A második világháború alatti olasz propaganda; *Richard Polenberg* (USA): A második világháború alatti amerikai propaganda; *Jovan Vujosević* (Jugoszlávia): A Jugoszláv Népfelszabadító Mozgalom propagandájának fő kérdései; *Wolfram Wette* (NSZK): Magyarország, Románia és Bulgária — a második világháború alatti propaganda célja; *William R. Young* (Kanada): Kanadai belső propaganda a második világháború alatt; *Juhász Gyula*, a történelemtudományok doktora: A második világháború alatti magyarországi propaganda; *Kurt Petzold* (NDK): Fajelmélet

és antiszemitizmus a fasiszta Német Birodalom háborús ideológiájában; *Martti Julkunen* (Finnország): Finnországi tájékoztatás a második világháború alatt, mint a külpolitika függvénye; *Thanas Nano* (Albánia): Az Albániai Népi Felszabadító Mozgalom propagandája; *Liu Simu* (Kína): Kínai propaganda a japánellenes háború idején; *Georg Kreis* (Svájc): Semlegesség és hadipropaganda. Svájc a nemzeti szocialista fenyegetés idején.

A Második Világháború Történetének Nemzetközi Bizottságában a referátum és a korreferátumok fölötti vitában 48 résztvevő kapott néhány percre szót. Magyar részről *Ránki György* akadémikus és *Sipos Péter*, a történelemtudományok doktora tudta jelezni álláspontját.

A Nemzetközi Történelemtudományi Kongresszus munkáját augusztus 13-tól egyrészt úgynevezett „nagy témák” plenáris üléseken való megvitatásával, másrészt történelmi korszakok szerinti szekcióülésekkel folytatta.

Az augusztus 13-i plenáris ülésen a „Kelet-Európa, a népek találkozásának színhelye” c. referátum hangzott el, amelyet *Emil Condurachi* és *Razvan Theodorescu* (Románia) készített. Felkért szakértőként mások mellett *Niederhauer Emil*, a történelemtudományok doktora tett bíráló és kiegészítő megjegyzéseket. A vitában felszólalt *Köpeczi Béla* akadémikus, az MTA főtitkárhelyettese.

„A béke formái és problémái a történelemben” című téma az augusztus 14-i plenáris ülés napirendjén szerepelt. Ennek referátumát *Raoul Manselli* (Olaszország), *Luiz Diaz del Corral* és *Antonio Truyol Serra* (Spanyolország) adta elő. A vita során a magyar álláspont jelzésére az egyes korszakokkal kapcsolatosan *Nemes Dezső* akadémikusnak, *R. Várkonyi Ágnesnek*, a történelemtudományok doktorának és *Jeszzenszky Géának*, a történelemtudományok kandidátusának volt módja.

Harmadik „nagy témaként” augusztus 15-én „A szövetségi és több központú államok kérdései” című referátum hangzott el, amelyet *Julius Bardach* és *Hubert Izdebski* (Lengyelország) készített. Magyar részről a vitában *Hajdu Tibor*, a történelemtudományok doktora szólalt fel.

Az augusztus 16-i plenáris ülés napirendjére a *Claude Fohlen* (Franciaország) által készített „A nő a társadalomban” c. referátum került. A vita során *Szabó Ágnes*, a történelemtudományok kandidátusa kapott szót.

Az ókortörténeti szekció ezekben a napokban a kelet-nyugati kapcsolatok és a civilizációk és társadalmak témakörben elhangzott referátumokat vitatta meg. Magyar részről *Hahn István* akadémikus „Európa északi és északkeleti népeinek kapcsolata a római birodalommal” című referátumát adta elő, és felszólalt a vitában is.

A középkor történetével foglalkozó szekció témái a társadalmi és gazdasági változások és a kelet-nyugati kapcsolatok voltak. Referátumot tartott *Pach Zsigmond Pál* akadémikus, az MTA alelnöke „A levantei kereskedelem és Kelet-Európa a középkorban” címmel. A vitában felszólalt *Karácsonyi Béla*, a történelemtudományok kandidátusa és *Granasztói György*.

Az újkortörténeti szekció napirendjén a kontinensek és népek közti kapcsolatok, eszmék és társadalmak, valamint a gazdasági élet témája szerepelt. Referátumot tartott *Köpeczi Béla* akadémikus, az MTA főtitkárhelyettese „Nagyhatalmi rendszerek a 17—18. században” címmel, aki az egyik ülésen elnökölt és több ízben felszólalt a vitában is. Rajta kívül e szekcióban szót kapott még *Niederhauser Emil*, a történelemtudományok doktora, *Tokody Gyula*, a történelemtudományok doktora, *Pamlényi Ervin*, a történelemtudományok kandidátusa, *Spira György*, a történelemtudományok kandidátusa és *Szász Zoltán*.

A legújabb kor történetét vizsgáló szekcióban a nemzetközi kapcsolatok, a belpolitika és gazdaság, a társaságok, valamint az ipari munka és igazgatás, együttműködési formák témában hangzottak el referátumok. *Berend T. Iván* akadémikus „Az 1929/33-as gazdasági válság kelet-európai hatása” c. referátumát távollétében *Ránki György* akadémikus olvasta fel és képviselte a vitában. Ennek során felszólalt még *Jemnitz János*, a történelemtudományok doktora, *Orbán Sándor*, a történelemtudományok doktora, *Ádám Magda*, a történelemtudományok doktora, *Kövágó László*, a történelemtudományok kandidátusa.

A történelem világtudományok külön módszertani szekciót is szervezett. Ennek ülésein a történelem nyelvvezete, a történelemoktatás helye és szerepe az emberformálásban, az orális történelem módszertani kérdései és a demográfia, járványok, iskolázottság témák szerepeltek. Referátumot tartott *Glatz Ferenc*, a történelemtudományok kandidátusa „Az élőszó, mint történelmi forrás”

címmel. A vitákban felszólalási lehetőséghez jutott a szakértőnek felkért *Spira György*, a történelemtudományok kandidátusa, továbbá *Ember Győző* akadémikus, *Erényi Tibor*, a történelemtudományok doktora, *Laczkó Miklós*, a történelemtudományok doktora, *Balázs Alice*, a történelemtudományok kandidátusa és *Faragó Tamás*.

Jeleznünk kell azt is, hogy egyes bizottságok, társaságok, szekciók napirendjén hadtörténelmi vonatkozású előadások is szerepeltek. Így a Délkelet-Európai Tanulmányok Nemzetközi Bizottságában hangzott el *Avdo Suceška* (Jugoszlávia) „A 17—18. századi boszniai és hercegovinai felkelések” című korreferátuma. A Nemzetközi Sajtótörténeti Bizottság *Günter Heidorn* (NDK) „Háború és béke a két világháború közti tömegkommunikációban” c. referátumát vitatta meg, ehhez több, hadtörténész szemmel is érdeklődést keltő korreferátum hangzott el. Ugyanígy az Európai Jelenkortörténeti Társaságban *Fritz Klein* (NDK) „Háború és béke. Eszmék és magatartások Európában 1899—1919” c. referátuma és néhány ehhez csatlakozó korreferátum hadtörténelmi vonatkozásokat is tartalmazott. Az újkortörténeti szekcióban napirendre került *Frantisek Hejl* és *Richard Prazak* (Csehszlovákia) „A nemzeti újjászületés tipológiája Közép- és Dél-Európában” c. közös referátuma. Ugyanott hangzott el *Milorad Ekmecić* (Jugoszlávia) „Egy válság megoldása. Az 1878-as berlini kongresszus és következményei” c. referátuma, *Gerhard Heitz* és *Günter Vogler* (NDK) közös előadása „Európai parasztmozgalmak a 16—18. században” címmel, valamint *Stefan Kieniewicz* (Lengyelország) „1830 — forradalom és reform Európában” című referátuma. A legújabb kor történetével foglalkozó szekcióban adta elő *Helmut Stoecker* (NDK) „A német szociáldemokrácia és a délnyugat-afrikai antikolonialista felkelés 1904—1907” c. referátumát.

A kongresszus idején a Nemzetközi Történelemtudományi Bizottságban, valamint az egyes tagtársaságokban, részbizottságokban és munkacsoportokban tisztújításra került sor. A Nemzetközi Történelemtudományi Bizottság új elnöke *Alexander Gieysztor* (Lengyelország) lett, míg új főtitkárrá *Helène Ahrweilert* (Franciaország) választották. A magyar történelemtudomány sikereként e grémium tagja lett újjáalakulása óta első ízben egy magyar történész is *Ránki György* akadémikus személyében.

A Nemzetközi Összehasonlító Hadtörténelmi Bizottság új elnöke *André Corvi-*

sier (Franciaország), új főtítkára *Cornelis Schulten* (Hollandia) lett, míg alelnökké újraválasztották *Pável A. Zsilin* altábornagyot (Szovjetunió), *David Chandlert* (Nagy-Britannia), *John E. Jessup* tábornokot (USA) és *Eberhard Kesselt* (NSZK), valamint további alelnökké megválasztásra került *Rudolf Dzipanov* vezérőrnagy (Lengyelország) és *Alexander Savu* ezredes (Románia).

A Második Világháború Történetének Nemzetközi Bizottsága elnökké *Henri Michelt* (Franciaország), alelnökké *Pável A. Zsilin* altábornagyot, *Arthur L. Funkot* (USA), *Czeslaw Madajczykot* (Lengyelország) és *W. F. Deakint* (Nagy-Britannia), elnökségi taggá pedig *Tone Ferencet* (Jugoszlávia) és *Gheorghé Zahariát* (Románia) választotta.

A XV. Nemzetközi Történelemtudományi Kongresszus az augusztus 17-i plenáris záróüléssel fejezte be munkáját, amelyen megjelent a romániai párt-, állami, társadalmi és tudományos élet számos reprezentánsa.

Először a Nemzetközi Történelemtudományi Bizottság tisztétől megvált két vezetője kapott szót. *Karl D. Erdmann* (NSZK) addigi elnök szubjektív hangvételű beszédében a Romániához fűződő személyes élményeit idézte fel és a kongresszus rendező szerveinek munkáját méltatta.

Michael François (Franciaország) aki az újjáalakulás óta 32 éven át töltötte be a nemzetközi bizottság főtítkári tisztét, áttekintést adott a történelemtudomány és a történészek együttműködésének három évtizedes fejlődéséről. Befejezésül reményét fejezte ki, hogy azon országok történészei, amelyek még nem vesznek részt a Nemzetközi Történelemtudományi Bizottság munkájában, felfigyeltek a világméretű eszmecsere és együttműködésre, ez pedig ösztönözni fogja őket, hogy bekapcsolódjanak a következő világgongresszus munkájába.

A Nemzetközi Történelemtudományi Bizottság újonnan megválasztott elnöke, *Alexander Gieysztor* (Lengyelország) székfoglalójában azt hangsúlyozta, hogy a történész világgongresszus munkáját az időnkénti kemény tudományos viták mellett is a jó légkör, a kölcsönös megértés jellemezte. Ezután a nemzetközi bizottságot és a világgongresszust jellemezve, az együttműködés életképességét, eredményességét és rugalmasságát emelte ki. Előretételezte az 1985-ös következő világgongresszusra, mindezt biztató előjelnek értékelte. Reményét fejezte ki, hogy Európa mellett a többi földrész is né-

pesebb küldöttségeket fog küldeni, hogy mind teljesebbé válhasson a történészek egyetemes közössége. A bukaresti világgongresszus rendezését, a jövőt tekintve is, példamutatónak értékelte. Kíváncsnak tartotta, hogy az elkövetkező időben a nagy civilizációk interdiszciplináris vizsgálata, a regionális és nemzeti sajátosságok elemzése kerüljön napirendre. Befejezésül kiemelte, hogy a történészek szerte a világon a két világgongresszus közti időben is az egyetemes kultúra gazdagításán fáradoznak és több nemzetközi fórumon kicserélik tapasztalataikat. Ezzel hozzájárulnak a jóakarát és a béke uralmának biztosításához.

Befejező előadásaként ezután hangzott el *Virgil Candea* (Románia) „A román nép helye az egyetemes történelemben” c. referátuma. Ebben még egyszer összegezte a bevezető előadásban részletezett román álláspontot, a kongresszus munkája során gyakran kifejtett dáko-román kontinuitást, a középkori fejlődést meghatározó több-államiságra szakadást és a magyar, lengyel, oszmán, Habsburg- és cári betolakodók elleni állandó harcot, a nemzeti egységállam megeremtését célzó 1848-as forradalmakat és további politikai tevékenységet, az ezt nemzetközi jogilag elismerő első világháború utáni békét, a második világháborúba való belekényszerülést és az antifasiszta koalícióban az ösztönösi felkelést követően játszott kiemelkedő szerepet. Bár gyakran hivatkozott előadása során a kongresszus egyes területeken folyt munkájára, a mindenütt jelentkező eltérő nézetek és az ebből fakadó vita jelzésétől is eltekintett.

Munkája befejezése előtt a XV. Nemzetközi Történelemtudományi Kongresszus felhívást fogadott el, amelyet a világ valamennyi országának történészeihez intézett. Ebben kifejezésre jutott a meggyőződés, hogy a béke, az enyhülés és a népek együttműködése elengedhetetlenül szükséges és elsőrendűen fontos a világ számára. A népek egymás iránti tisztelete, bizalma és barátsága erősítését, az emberi szabadságjogok, a nemzeti függetlenség és egyenjogúság biztosítását kell szolgálnia a történelemtudománynak, a világ történelmi tevékenységének is, bármilyen módszertani iskolához tartoznak, bármilyen ideológiai, politikai és vallásalapon folytatják is azt. Kutatásaik során szerzett ismereteiket a vitás kérdések békés megoldásának és az emberi haladásnak a szolgálatába kell állítaniuk — fejeződik be a felhívás.

A plenáris záróülés az elnöklő *Mihnea Gheorghiu* zárszavával ért véget.

Zachar József